

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2021/3

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ
NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY
TA'LIMOTLAR TARIXI

- 6 **ISMOILOV BEKJON SALHOVICH**
Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlarini
ta'minlashda xorijiy tajriba va milliy qonunchilikni
takomillashtirish istiqbollari

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY
HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 17 **ЭРГАШЕВ ИКРОМ АБДУРАСУЛОВИЧ**
Солиқ интизомини бузганлик учун
молиявий жавобгарлик
- 24 **БАБАДЖАНОВ АТАБЕК
ДАВРОНБЕКОВИЧ**
Маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик
органлари шаклланишида сиёсий партиялар
иштирокининг конституциявий-ҳуқуқий асослари

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI.
OILA HUQUQI.
XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 33 **БОЗАРОВ САРДОР
СОХИБЖОНОВИЧ**
Стратегии и перспективы развития
искусственного интеллекта в мире и Республике
Узбекистан: сравнительный анализ
- 46 **УСМОНОВА МУНИСХОН
ЙЎЛДОШ ҚИЗИ**
Фуқаролик муносабатларида жисмоний
шахс иштирокининг нормал ҳолатини
таъминловчи юридик мезонлар тавсифи
- 54 **БАБАКУЛОВ ЗАФАР
КУРБОННАЗАРОВИЧ**
Киберсквоттинг – товар белгиларини
ноқонуний ўзлаштиришда янги хавф (илмий
ва амалий таҳлил)

12.00.04 – FUQAROLIK
PROTSESSUAL HUQUQI.
XO‘JALIK PROTSESSUAL HUQUQI.
HAKAMLIK JARAYONI VA
MEDIATSIYA

12.00.05 – MEHNAT HUQUQI.
IJTIMOIY TA‘MINOT HUQUQI

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI,
HUQUQBUZARLIKLARNING
OLDINI OLISH. KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

67 **САИДМАВЛОНОВА ГУЛАСАЛХОН
САИДАКРАМХОН КИЗИ**

Перспективы применения зарубежного
опыта правового регулирования
инвестиционных отношений в Республике
Узбекистан

77 **ҚУТЛИМУРАТОВ ФАРХАД ҚАЛБАЕВИЧ**

Қайта ташкил этилаётган юридик шахс
кредиторлари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш
механизмларининг умумий тавсифи

86 **ХУДОЙНАЗАРОВ ДАДАХОН АБАЗ ЎҒЛИ**

Низоларни судга қадар ҳал этиш усуллари:
миллий ва хорижий тажриба

93 **ХОЖАБЕКОВ МУФТУЛЛА
ЖОЛМУРЗА ЎҒЛИ**

МДХ мамлакатлари қонунчилиги мисолида
ўриндошлик асосида ишлашнинг қиёсий
таҳлили

103 **УРАЗАЛИЕВ МУРОД КОРАЕВИЧ**

Причины и условия преступлений,
связанных с наркоманией

112 **ТОШПУЛАТОВ АКРОМ ИКРОМОВИЧ**

Жиноят-ҳуқуқий принципларни тадқиқ
қилишда умумилмий методларнинг
қўлланилиши

121 **ДЖАЛИЛОВ ФУРКАТ ЗАКИРОВИЧ**

Давлат хизматчисининг қонунга ҳилоф
мулкый манфаатдорлиги билан боғлиқ
жиноятлар субъектига доир нормаларни
такомиллаштириш масалалари

- 127 **САГДУЛЛАЕВ ФАТХУЛЛА ШУКРУЛЛАЕВИЧ**
Ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан
четга чиқиш учун жавобгарлик белгиловчи
жиноят қонунчилиги нормаларининг
ривожланиши тенденциялари
-

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA,
TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

- 135 **ТАШЕВ АЗИЗБЕК ИБРАГИМОВИЧ**
Понятие и значение института отведения
несовершеннолетних от системы правосудия
-

13.00.02 – TA'LIM VA TARBIYA
NAZARIYASI VA METODIKASI
(SOHALAR BO'YICHA)

- 143 **JUMANIYOZOVA NURIYA AHMEDOVNA**
Tilshunoslikda yuridik diskurs o'rganilishi:
maqsad va vazifalari
-

UDK: 342.5 (042) (575.1)
ORCID: 0000-0002-0869-4129

МАҲАЛЛИЙ ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ВАКИЛЛИК ОРГАНЛАРИ ШАКЛЛАНИШИДА СИЁСИЙ ПАРТИЯЛАР ИШТИРОКИНИНГ КОНСТИТУЦИЯВИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Бабаджанов Атабек Давронбекович,
Тошкент давлат юридик университети
Магистратура ва сиртқи таълим факультети декани,
юридик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент,
e-mail: ababadjanovtsul@mail.ru

Аннотация. Мақолада маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари шаклланишида сиёсий партиялар иштирокининг конституциявий-ҳуқуқий асослари ва мазкур йўналишдаги муаммолар ёритилиб, маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари шаклланишида сиёсий партиялар иштирокини кенгайтириш ҳамда улар фаолиятини такомиллаштиришнинг устувор йўналишларини амалга оширишга қаратилган таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: таҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари, депутат, сиёсий партия, партия гуруҳи ва сайлов.

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ УЧАСТИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ПРЕДСТАВИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ НА МЕСТАХ

Бабаджанов Атабек Давронбекович,
доктор философии по юридическим наукам (PhD), доцент,
декан факультета магистратуры и заочного образования
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В статье рассматриваются конституционно-правовые основы участия политических партий в формировании представительных органов государственной власти на местах и проблемы в этом направлении, разработаны предложения, направленные на расширение участия политических партий в формировании представительных органов государственной власти на местах и реализацию приоритетных направлений совершенствования их деятельности.

Ключевые слова: представительные органы государственной власти на местах, депутат, политическая партия, партийная группа и выборы.

CONSTITUTIONAL AND LEGAL BASES FOR THE PARTICIPATION OF POLITICAL PARTIES IN THE FORMATION OF REPRESENTATIVE BODIES OF STATE POWER IN THE FIELD

Babadjanov Atabek Davronbekovich,
Tashkent State University of Law
Dean of the Faculty of Master's and Correspondence Education,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

Abstract. *The article examines the constitutional and legal foundations of the participation of political parties in the formation of representative bodies of state power in the field and the problems in this direction, developed proposals aimed at expanding the participation of political parties in the formation of representative bodies of state power in the field and the implementation of priority areas for improving their activities.*

Keywords: *local representative bodies of state power, a deputy, a political party, a party group and elections.*

Мамлакатимизда сўнгги беш йил давомида жамият ҳаётининг барча соҳаларида бўлгани каби маҳаллий давлат ҳокимияти даражасида ҳокимиятлар бўлиниши тамойилини жорий этиш, маҳаллий миқёсда қарорлар қабул қилишда жойлардаги ҳокимият органларига янада кенгроқ ваколатлар беришга қаратилган ислохотлар изчиллик билан амалга ошириб келинмоқда. Албатта, ушбу ислохотларнинг ҳуқуқий асосларини яратишда ривожланган демократик давлатларнинг тажрибаси ва халқаро нормалар устувор аҳамият касб этаётганлигини алоҳида қайд этиш лозим. Айниқса, сиёсий партияларнинг давлат ҳокимияти органларини шакллантириш, муайян ҳокимият ва бошқарув қарорларини ишлаб чиқишдаги иштирокини кенгайтириш билан боғлиқ кечаётган ўзгаришлар эътиборга лойиқдир.

Шу жиҳатдан олганда, Ўзбекистон Республикасида ҳам маҳаллий вакиллик органларидаги партия гуруҳларининг маҳаллий ижро ҳокимияти органлари ҳамда ҳудудлардаги бошқа мансабдор шахслар фаолияти устидан самарали депутатлик назоратининг ўрнатилиши масаласи ҳам бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бирига айланганлигини таъкидлаш лозим. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев ҳақли равишда эътироф этганидек, “Биз юртимизда кўппартиявийлик тизимини мустаҳкамлаб, иқтисодий ва ижтимоий жараёнларда партияларнинг родини оширишга кўмаклашамиз. Качонки сиёсий партияларнинг фаоллиги ошиб, парламент фаолияти доирасида улар ўртасида соғлом рақобат ва

бахс-мунозара муҳити шаклланса, шундагина вакиллик ҳокимияти органлари ҳам самарали фаолият кўрсатади. Буни ҳаётнинг ўзи ҳаммамизга ҳар куни кўрсатаяпти. Агар раҳбарларимиз халқ вакиллари билан маслаҳат қилиб иш тутса, хато кам бўлади. Шунинг учун вакиллик ҳокимияти органлари иши самарали бўлишида партияларимиз фаоллигини оширишимиз шарт. Халқ депутатлари маҳаллий кенгашларида партия гуруҳларининг ваколоти ва родини ошириш, айниқса, ижро ҳокимияти органлари фаолиятини назорат қилиш борасидаги таъсирини янада кучайтириш зарур” [1]. Шу боис маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятида сиёсий партиялар иштирокининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш зарурати юзага келмоқда.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, давлат ҳокимиятининг вакиллик органлари фаолиятида сиёсий партиялар иштирокига оид масалалар миллий ва хорижий олимларнинг илмий изланишларида муҳим мавзу бўлиб келган. Хусусан, С. Бердикуловнинг фикрича, Ўзбекистонда кўппартиявийлик тизимининг миллий моделини шакллантириш бўйича қонunchилик шарт-шароитлари – яқка партия ҳукмрон бўлган ижтимоий-сиёсий тизимдан ҳақиқий кўппартиявийлик тизимига, мафкуравий монополизмдан сиёсий плюрализмга (кўпфикрлик) ўтиш вазифаси амалда таъминланди [2].

Сиёсий партиялар фаолиятининг ҳуқуқий асослари ҳақида фикр юритганда, россиялик тадқиқотчи олим Б.А. Исаевнинг ушбу тузилмаларни институция-

лаштириш ва конституциялаштириш масалаларидаги мулоҳазалари эътиборга лойиқ эканлигини қайд этиб ўтиш жоиз. Хусусан, унинг фикрича, институциялаштириш кенг (сиёсий партияларнинг ҳокимият сингари жамиятга зарурлиги, ижобий тажрибага эгаллиги, функционал-лигини тан олиш) ва тор (сиёсий партиялар фаолияти учун ҳуқуқий база яратиш, жамиятда уларнинг ўрни ва ролини қонун ҳужжатларида қайд қилиш) маъноларда тушунилса, конституциялаштириш деганда, партияларнинг ўрни ва роли Конституцияда мустаҳкамланиши ёки, ҳеч бўлмаса, ижтимоий-давлат институти сифатида асосий қонунда тан олиншини кўрсатиб ўтиш назарда тутилади [3].

Таъкидлаш лозимки, сиёсий ислохотлар жадал суръатлар билан ривожланаётган бугунги кунда мамлакатимизда давлат ҳокимиятининг вакиллик органларида сиёсий партияларнинг иштирокига оид ташкилий-ҳуқуқий механизмларни такомиллаштириш масалалари нафақат амалиётчилар, балки ижтимоий фанларнинг турли йўналишлари бўйича илмий изланишлар олиб бораётган олимларнинг диққат марказида турибди. Ушбу қизиқишни юртимизда охириги йилларда амалга оширилаётган сиёсий-ҳуқуқий ислохотларнинг динамикаси билан тавсифлаш мумкин.

Дарҳақиқат, Ўзбекистон мустақиллигининг дастлабки йилларидан бошлаб амалга оширилаётган сиёсий ислохотлар жараёнида жамият ҳаёти асосий жабҳаларининг барчасида, чунончи: ҳуқуқий, иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий жабҳаларда туб ўзгаришлар юз берди. Ушбу ўзгаришларнинг мазмунини давлат ва жамият ишларини бошқаришда фуқаролар, айниқса, уларнинг сиёсий мақсадларини намоён этувчи сиёсий партияларнинг иштироки ва бу иштирокнинг ҳуқуқий асосларини ишлаб чиқиш ҳамда шакл ва тамойилларини ислохотларга ҳамоҳанг тарзда қайта кўриб чиқиш ташкил этади.

Бинобарин, ҳозирги ижтимоий-сиёсий воқеликда мамлакатимизда фаолият юритаётган сиёсий партияларнинг энг муҳим фаолият йўналишларидан бири, жамият аъзолари, фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан давлат ҳокимияти органлари ўртасида ўзаро воситачиликни амалга ошириш эканлиги кундек равшан бўлиб турибди. Таъкидлаш лозимки, сиёсий соҳада амалга оширилаётган ислохотларнинг инъикоси сифатида сиёсий партиялар нафақат давлат ҳокимияти органларини шакллантиришда, балки мамлакатнинг ички ва ташқи сиёсатини белгилаш жараёнига ҳам фаол таъсир қилмоқда.

Айни пайтда мамлакатимизда сиёсий тизимнинг ислох қилиниши сайлаб қўйиладиган давлат ҳокимияти органларини шакллантириш билан боғлиқ ташкилий-ҳуқуқий механизмларни тубдан қайта кўриб чиқиш заруратини келтириб чиқарди. Ҳолбуки, сўнгги йиллар давомида сиёсий партияларнинг давлат ва жамият ишларида иштирок этиши масаласига етарлича эътибор қаратилмасдан келинган эди. Шу боис мамлакатимизда формал эмас, балки ҳақиқий маънода фаолият юритадиган кўппартиявийлик тизимининг шаклланаётганлиги ушбу жараённи самарали ва мукамал ҳуқуқий асослар билан таъминлашни тақозо қилаётганлиги барчага маълум бўлди. Натижада сиёсий партиялар фаолиятини тартибга солишга қаратилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни жиддий тарзда инвентаризациядан ўтказиш, мавжуд бўшлиқ ва коллизияларни бартараф этиш зарурати юзага келди.

Албатта, бунда юридик фан ҳуқуқий амалиётни такомиллаштириш учун зарур ғоявий-илмий асосларни ишлаб чиқиши талаб этилади. Ўзбекистон Республикаси сиёсий партияларининг давлат ҳокимияти органларини шакллантиришдаги иштирокининг конституциявий-ҳуқуқий асосларини тадқиқ қилган олим А. Янгибаев бу борада ҳақли равишда таъкидла-

ганидек, “давлат ҳокимият органларини шакллантиришда сиёсий партиялар иштирокини самарали конституциявий-ҳуқуқий тартибга солишни таъминлаш вазифасини ҳал қилиш учун, энг аввало, мазкур жараёни назарий жиҳатдан англаб етиш зарур” [4]. Дарҳақиқат, ушбу олимнинг фикрига қўшилган ҳолда сиёсий партиялар фаолиятига оид жорий қонунчиликни дунёнинг энг илғор тажрибасини ўрганган ҳолда ҳамда муаммога оид юридик фанда олиб борилаётган энг сўнгги тадқиқотларни таҳлил қилиш асносида муайян концепцияларни ишлаб чиқиш орқали қонунчиликни тубдан сифат жиҳатидан юқори даражага кўтариш мумкин, деб ҳисоблаймиз.

Мавжуд қонунчиликни таҳлил қилар эканмиз, уларда сиёсий партиялар фаолиятига оид қуйидаги масалалар тартибга солинганлигини кўрамиз: сиёсий партияларнинг ташкил этилиши, давлат ҳокимияти органларини шакллантиришда, яъни сайловларда иштирок этиш тартиблари; сиёсий партияларга аъзолик; сиёсий партиялар фаолиятининг кафолатлари; сиёсий партияларни рўйхатга олиш; сиёсий партиянинг фаолиятини тўхтатиб туриш; сиёсий партиянинг фаолиятини тугатиш; сиёсий партияларнинг ҳуқуқлари; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасидаги сиёсий партиялар фракцияларини ташкил этиш, уларни қонун ижодкорлиги жараёнидаги иштироки, ваколатлари; Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесидаги ва халқ депутатлари Кенгашларидаги партия гуруҳларининг ҳуқуқий мақоми; сиёсий партияларни молиялаштириш; сиёсий партиялар мулки; сиёсий партияларни давлат томонидан молиялаштириш; сиёсий партияларга бериладиган хайрия ёрдами; молиявий ва бошқа маблағларнинг келиб тушиши ҳамда сиёсий партияларнинг улардан белгиланган мақсадда фойдаланиши устидан назорат ва бошқалар.

Тадқиқотчи А. Махмудов маҳаллий Кенгашларнинг фаолиятига оид норматив-ҳуқуқий база тизимли равишда ривожланиб бораётганлигини кўрсатиб ўтиш баробарида, бу борадаги асосий тенденциялар сифатида қуйидагилар белгиланганлигини қайд этади: *биринчидан*, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ижтимоий-иқтисодий соҳадаги, хусусан, бюджет-молия муносабатлари соҳасидаги назорат функциялари босқичма-босқич кенгайтирилди; *иккинчидан*, маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органларини шакллантириш масалаларини ҳал этишда, улар фаолиятини назорат қилишда халқ депутатлари Кенгашларининг роли ва ўрни кучайтирилди; *учинчидан*, маҳаллий Кенгашларга ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолияти устидан назорат олиб бориш ваколати берилди; *тўртинчидан*, халқ депутатлари Кенгашлари назорат фаолиятини амалга оширишда сиёсий партиялар, уларнинг Кенгашлардаги гуруҳларининг роли ва фаоллиги, ваколатлари кенгайтирилди [5].

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси маҳаллий давлат ҳокимиятининг асосларини белгилаб берган. Конституциянинг XXI бобида (99 – 104-моддалар) вилоят, туман ва шаҳарларда ҳоким бошчилик қиладиган халқ депутатлари Кенгашлари ҳокимиятнинг вакиллик органлари бўлиб, улар давлат ва фуқароларнинг манфаатларини кўзлаб ўз ваколатларига тааллуқли масалаларни ҳал этиши, маҳаллий ҳокимият органлари ихтиёрига кирадиган масалалар, уларнинг ваколат муддати, ҳисобдорлиги, мансабдор шахсларнинг лавозимга қўйилиши, жавобгарлигига оид нормалар ўз ифодасини топди [6].

1992 йилнинг 4 январида “Ўзбекистон Республикасининг маҳаллий ҳокимият идораларини қайта ташкил этиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Конституциявий қонуни кучга кирди. Айнан шу қонун асосида маҳаллий давлат

ҳокимиятининг икки мустақил – вакиллик ва ижроия органлари жорий қилинди. 1993 йил 2 сентябрда Ўзбекистон Республикасининг “Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида”ги Қонуни қабул қилинди. Ушбу Қонуннинг қабул қилиниши маҳаллий вакиллик ва ижроия ҳокимияти органларининг тизими, тузилиши, ваколатлари, вазифалари, ташкилий, иқтисодий ва молиявий фаолият шакллари, жойларда қонунийликни таъминлашда уларнинг ўзаро ҳуқуқий муносабатларини белгилаб берди.

Ушбу Қонуннинг 1-моддасига асосан, вилоятлар, туманлар ва шаҳарларда (туманга бўйсунадиган шаҳарлардан, шунингдек, шаҳарлар таркибига кирувчи туманлардан ташқари) халқ депутатлари Кенгашлари давлат ҳокимиятининг вакиллик органларидир.

Вилоят, туман, шаҳар ҳокими вилоят, туман ва шаҳарнинг олий мансабдор шахси бўлиб, айна бир вақтда тегишли ҳудуддаги вакиллик ва ижроия ҳокимиятини бошқаради [7].

Шунингдек, мазкур Қонунга мувофиқ маҳаллий давлат ҳокимияти органлари қонунийликни, ҳуқуқий тартиботни ва фуқароларнинг ҳафсизлигини таъминлаш, ҳудудларни иқтисодий, ижтимоий ва маданий ривожлантириш; маҳаллий бюджетни шакллантириш ва уни ижро этиш, маҳаллий солиқлар, йиғимлар белгилаш, бюджетдан ташқари жамғармаларни ҳосил қилиш; маҳаллий коммунал хўжаликка раҳбарлик қилиш; атроф-муҳитни муҳофаза қилиш; фуқаролик ҳолати актларини қайд этишни таъминлаш; норматив ҳужжатларни қабул қилиш ҳамда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига зид келмайдиган бошқа ваколатларни амалга оширади.

Маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органларини сайлаш тартиби 1994 йил 5 майда қабул қилинган “Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига

сайлов тўғрисида”ги Қонун билан тартибга солинади. Бу Қонунга асосан маҳаллий вакиллик органларининг ҳамма бўғинлари сайлов йўли билан ташкил қилинади. Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар кенгашларига сайловни тартибга солувчи қонун, аввалги қонунлардан фарқли равишда, кўпгина янги ҳолатларни жорий этди.

Ҳуқуқшунос олимлар Я. Олломов, И. Бековларнинг фикрича, бу янги ҳолатлар қуйидагилардан иборат:

биринчидан, сайловларнинг кўппартиявийлик асосида ўтиши;

иккинчидан, маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органларига 21 ёшдан сайланиш мумкинлиги;

учинчидан, маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органларига сайланадиган депутатлар сонининг қисқартирилиши (вилоятлар ва Тошкент шаҳар Кенгашларига 60 нафаргача, туман ва шаҳар Кенгашларига 30 нафаргача депутат сайланиши мумкин);

тўртинчидан, депутатликка номзод кўрсатиш ҳуқуқига сиёсий партиялар ва бошқалар эга эканлиги [8].

Шунингдек, “Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайлов тўғрисида”ги Қонундан кейин маҳаллий вакиллик ҳокимияти органлари, хусусан, сиёсий партияларнинг сайланадиган депутатларининг ҳуқуқий ҳолатини белгилашга қаратилган бир қатор қонунлар қабул қилинди. Хусусан, 1995 йил 6 майдаги “Ўзбекистон Республикасида депутатларнинг мақоми тўғрисида”ги ва 1996 йил 26 апрелдаги “Ўзбекистон Республикасида депутатни чақириб олиш тартиби тўғрисида”ги қонунлар шулар жумласидандир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 26 ноябрдаги “Туманга бўйсунувчи шаҳарлар ҳокимликлари бошқарув органларининг тузилмасини такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-1651-сон Фармонида кўра туманга бўйсунувчи шаҳарлар ҳокимликлари-

нинг аппаратлари тугатилиб, уларнинг вазифаларини бажариш тегишли туман ҳокимликларига топширилди.

2008 йилнинг 1 январидан эътиборан Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 93-моддасининг 15-бандига ва 102-моддасига киритилган ўзгартиш ва қўшимчалар, шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг “Давлат бошқарувини янгилаш ва янада демократлаштириш ҳамда мамлакатни модернизация қилишда сиёсий партияларнинг ролини кучайтириш тўғрисида”-ги Конституциявий қонуни кучга киргандан сўнг маҳаллий давлат ҳокимияти органларига раҳбарликни амалга оширувчи ҳокимлар, шунингдек, халқ депутатлари Кенгашлари масъулияти янада кучайди. Ушбу Қонун амалдаги қонунчиликка жиддий ўзгартишлар киритишнинг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилди. Мазкур Қонуннинг 6 ва 7-моддаларига асосан Ўзбекистонда янги институтлар, яъни ҳоким вазифасини бажарувчи, партия гуруҳлари билан маслаҳатлашув, халқ депутатлари Кенгашларини тарқатиб юбориш, шунингдек, партия гуруҳларига вилоят ва Тошкент шаҳар ҳокими лавозимига тасдиқланган шахсларнинг қониқарсиз фаолияти тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентига асосланган ҳулосалар тақдим этиш (ҳоким истеъфосини талаб қилиш) институтлари шаклланди [9].

2014 йил 16 апрелдаги Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг айрим моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Конституциявий қонунининг 1-моддаси 5-бандига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 103-моддаси қуйидаги мазмундаги иккинчи қисм билан тўлдирилди: “Вилоят, туман ва шаҳар ҳокими тегишли халқ депутатлари Кенгашига вилоят, туман, шаҳар ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг энг муҳим ва долзарб масалалари юзасидан ҳисоботлар тақдим этади, улар бўйича

халқ депутатлари Кенгаши томонидан тегишли қарорлар қабул қилинади” [10].

Шу ўринда таъкидлаб ўтиш керакки, сиёсий партияларнинг маҳаллий вакиллик органлари иштирокига оид масалалар қонуности ҳужжатлари билан ҳам тартибга солинади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 22 февралдаги “Худудларни комплекс ривожлантиришни таъминлашда маҳаллий давлат бошқаруви органлари фаолиятини такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”-ги ПҚ-2495-сон қарори асосида Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси, вилоятлар, шу жумладан, Тошкент шаҳар ҳокимликларида давлат бошқаруви ишларининг самарадорлигини янада ошириш мақсадида ҳокимнинг Маъмурий масалалар, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари фаолиятини мувофиқлаштириш, ўзини ўзи бошқариш органлари ва ёшлар сиёсати бўйича биринчи ўринбосари лавозими жорий этилди. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил 27 апрелдаги 123-сон қарори билан эса хизмат вазифалари намунавий низомда тасдиқлаб берилди.

2016 йилнинг 22 декабрида эса Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маҳаллий ижроия ҳокимияти органлари фаолиятини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги ПҚ-2691-сон қарори қабул қилиниб, туман ҳокимлигида алоҳида ёшлар сиёсати, ижтимоий ривожлантириш ва маънавий-маърифий ишлар бўйича ўринбосар лавозими ташкил этилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон Фармонида асосан “2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси” қабул қилинди. Ушбу Ҳаракатлар стратегиясида 2017 йилнинг III чорагида янги таҳрирдаги “Маҳаллий

давлат ҳокимияти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни лойиҳасини ишлаб чиқиш назарда тутилган. Ушбу қонун лойиҳасида қуйидаги нормалар бўлиши кераклиги қайд этилган:

маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг тузилмасини такомиллаштириш ва қонунлар ижросини таъминлаш борасидаги ваколатларини аниқлаштириш;

вилоят, туман, шаҳар ҳокимларининг ва бошқа мансабдор шахсларнинг ўз фаолияти юзасидан тегишли ҳудуддаги аҳоли олдида ҳисобот бериш ва ҳисоботга оид маълумотларни оммавий ахборот воситаларида ёритиб бориш тартибини жорий этиш;

халқ депутатлари Кенгашлари томонидан маҳаллий ижроия ҳокимияти органлари фаолияти устидан депутатлик назоратини амалга ошириш шакллари ва механизмларини аниқлаштириш;

халқ депутатлари Кенгашларининг фаолиятини ташкилий ва техник жиҳатдан таъминлайдиган ижрочи котиблар лавозимини таъсис этиш [11].

Миллий қонунчилигимиздаги сиёсий партиялар фаолиятининг ҳуқуқий асосларини таҳлил қилиш асносида шундай хулосага келиш мумкинки, уларда мазкур институтнинг давлат ҳокимиятини шакллантиришдаги иштироки жараёнида юзага келадиган ижтимоий муносабатлар бир мунча кенгроқ тартибга солинган. Бу борада ҳуқуқшунос олим А. Янгибаев ҳам бизнинг фикримизга ҳамоҳанг мулоҳаза билдиради. Унинг фикрича, қонун ҳужжатларида белгиланган асосий мақсадлар таҳлили давлат ҳокимияти органларини шакллантиришда иштирок этиш сиёсий партияларнинг энг муҳим функциясидир, деган хулосага олиб келади. Сайлов жараёнида иштирок этиш партиянинг муҳим вазифаларидан бири (электорал функция) ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва “Сиёсий партиялар тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ, партия-

лар Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисини, Вазирлар Маҳкамасини ва маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органларини шакллантиришда иштирок этадилар. Қонун йўли билан белгиланган мақсадларга эришиш учун сиёсий партиялар бевосита демократия институтларидан фойдаланган ҳолда давлат ҳокимияти органларида вакилликка ва давлатни бошқаришда ўз вакиллари орқали иштирок этишга қараб мўлжал олишлари лозим [12].

Айни пайтда сиёсий партиялар ва уларнинг маҳаллий давлат вакиллик органларида фаол иштирокини таъминлашга қаратилган қонунчилик тизими яратилганлигига қарамасдан, қонунчилик ва амалиётда бир қатор муаммолар мавжуд эканлигини қайд этиш жоиз. Хусусан, сиёсий партиялар тўғрисидаги айрим қонун ҳужжатларидаги нормаларнинг ҳозирги кун талабларига жавоб бермаслиги ва янги ижтимоий муносабатларни тартибга солишни қамраб ола олмаслиги кабилар шулар жумласидандир. Сиёсий партиялар ваколатларининг торлиги ҳамда сиёсий партияларнинг жамиятдаги мавжуд муаммоларни партия томонидан тавсия этилган ҳамда сайловларда маҳаллий Кенгаш ва Олий Мажлис Қонунчилик палатасида ўрин олган депутатлар орқали ҳал этиш механизмлари етарлича йўлга қўйилмаган. Ўзбекистон Республикасининг “Сиёсий партиялар тўғрисида”ги Қонунида сиёсий партияларнинг ҳуқуқлари сифатида сайлаб қўйиладиган давлат органларидаги ўз вакиллари орқали тегишли қарорларни тайёрлашда иштирок этиш каби ташкилий тусдаги ваколатлари белгиланган. Бундан ташқари, маҳаллий кенгашларнинг ваколатлари ижроия органларидан ажратилмаганлиги, уларнинг қонунчилик фаолиятини амалга ошириш ўрнига қонунларни ижро этиш билан шуғулланишига олиб келмоқда ва бу эса, ўз навбатида, ҳокимият ваколатларининг бўлиниш принципига зид ҳисобланади.

Шу билан бирга, халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларининг тўғридан-тўғри қонунчилик ташаббуси ваколатларига эга эмаслиги, уларнинг маҳаллий миқёсдаги муаммоларни ҳал қилиш бўйича вазифаларини тўлақонли амалга оширишларига салбий таъсир кўрсатмоқда ва сиёсий партияларнинг фаоллигини фақатгина Олий Мажлис Қонунчилик палатаси доирасида кузатиб келмоқдамиз.

Шуни назарда тутиш керакки, ушбу Қонунда маҳаллий Кенгашларнинг сиёсий партиялар билан бирга иш олиб бориши ёки сиёсий партияларнинг жамиятдаги мавжуд муаммолар ёки фуқароларнинг ариза ва шикоятлари асосида шаклланган мурожаатларини кўриб чиқиш масалалари назарда тутилмаган.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг “Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар кенгаши депутатининг мақоми тўғрисида”ги Қонунининг 1-моддасига кўра тегишли халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашига сайланган ҳамда Ўзбекистон Республикасининг Сайлов кодексига мувофиқ тегишинча вилоят, туман ва шаҳар сайлов комиссияси томонидан рўйхатга олинган Ўзбекистон Республикаси фуқароси депутат ҳисобланади. Қонуннинг 5-моддасида депутатнинг ҳуқуқлари келтирилган бўлиб, унга кўра у тегишли халқ депутатлари Кенгашининг доимий ҳамда муваққат комиссияларига сайлаш ва сайланишга; тегишли халқ депутатлари Кенгашининг мажлисида кўриб чиқирилиши учун масалалар таклиф этишга; тегишли халқ депутатлари Кенгаши мажлисининг кун тартиби, муҳокама қилинадиган масалаларни кўриб чиқиш тартиби ҳамда бу масалаларнинг моҳияти юзасидан таклифлар киритиш ва мулоҳазалар билдиришга; тегишли халқ депутатлари Кенгаши томонидан сайланадиган, тайинланадиган ёки тасдиқланадиган мансабдор шахсларнинг номзодлари бўйича

фикр билдиришга; тегишли халқ депутатлари Кенгашининг мажлисида мунозараларда иштирок этишга, маърузачи ва раислик қилувчига саволлар беришга; депутат сўрови билан мурожаат этишга; ўз таклифларини асослаб бериш учун сўзга чиқишга ва овоз бериш сабаблари юзасидан изоҳ беришга; тегишли ҳудудларни ривожлантириш дастурларининг бажарилиши устидан назоратни амалга оширишга; тегишли халқ депутатлари Кенгашига ҳисобдор ёки унинг назорати остидаги ҳар қандай орган ёхуд мансабдор шахснинг ҳисоботи ёки ахборотини мазкур халқ депутатлари Кенгашининг мажлисларида эшитиш тўғрисида таклиф киритишга; сайловчилар билан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи, сиёсий партия ташкилоти билан учрашувлар ўтказишга; фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан муҳофаза қилинадиган манфаатларини бузиш ҳоллари ёки қонун ҳужжатларини бузишнинг бошқа ҳоллари маълум бўлиб қолган тақдирда уларга дарҳол чек қўйиш чораларини кўриш талаби билан тегишли органлар ҳамда мансабдор шахсларга мурожаат этишга ҳақли.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, ушбу қонунда ҳам депутатнинг сиёсий партия ташкилоти билан учрашув ўтказиш ҳуқуқи белгиланган бўлишига қарамасдан сиёсий партияларнинг ўзининг сайланган вакилларига фуқароларнинг мурожаатлари ва жамиятда мавжуд муаммоларни ҳал қилиш бўйича мурожаат этиш шакли ва бу жараёнларнинг маҳаллий Кенгаш фаолиятига таъсири ҳуқуқий тартибга солинмаган.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон Республикасида маҳаллий давлат ҳокимияти вакиллик органлари шаклланишида сиёсий партиялар иштирокини мустаҳкамлашга оид конституциявий-ҳуқуқий асослардаги қоидалар мамлакатда ижтимоий, сиёсий фаолликни янада оширишга, давлат ҳокимияти органлари ва мансабдор

шахслар фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ўрнатишга қаратилган. Айни пайтда партияларнинг фуқаролар сиёсий-ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтириш, қабул қилинган қонунларнинг ижроси устидан самарали мониторингни ташкил қилиш, амалдаги ҳукуматнинг

фаолиятини назорат қилиш ва муқобил қарорлар ишлаб чиқиш, маҳаллий ҳокимият органларига таъсир ўтказиш масалаларига оид ҳуқуқий асосларни такомиллаштириш бугунги кунда ҳуқуқ ижодкори олдида турган долзарб вазифа ҳисобланади.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz [We will resolutely continue our path of national development and take it to a new level]. Tashkent, Uzbekistan NMIU, 2017, pp. 44.
2. Berdikulov S.N. O'zbekistonda ko'ppartiyaviylik milliy modelini rivojlantirish istiqbollari. O'quv qo'llanma. Mas'ul muharrir falsafa fanlari doktori, professor Sh.O. Mamadaliyev [Prospects for the development of a national multiparty model in Uzbekistan. Study guide. Editor-in-Chief Doctor of Philosophy, Professor Sh.O. Mamadaliyev]. Tashkent, Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, 2016, p. 108.
3. Isaev B.A. Teorija partij i partijnyh sistem. 2-e izd., ispr. i dop. [The theory of parties and party systems. 2nd ed., rev. and add.]. Moscow, Yurayt Publishing House, 2017, p. 370.
4. Yangibaev A.K. O'zbekiston Respublikasi siyosiy partiyalarining davlat hokimiyati organlarini shakllantirishdagi ishtirokining konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari [Constitutional and legal basis for the participation of political parties of the Republic of Uzbekistan in the formation of public authorities]. Tashkent, Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, 2015, p. 4.
5. Maxmudov A.A. O'zbekiston Respublikasida mahalliy vakillik organlarining nazorat faoliyatini takomillashtirish. Yuridik fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati [Improving the oversight of local representative bodies in the Republic of Uzbekistan. Abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in Law]. Tashkent, DBA, 2019, pp. 13–14.
6. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi [Constitution of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent, Uzbekistan Publ., 2018, p. 80.
7. O'zbekiston Respublikasining "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi Qonuni [Law of the Republic of Uzbekistan «On local government»]. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining axborotnomasi – Bulletin of the Supreme Council of the Republic of Uzbekistan, 1993, no. 9, Article 320.
8. Ollomov Ya., Bekov I. Konstitutsiya va mahalliy davlat hokimiyati [Constitution and local government]. Tashkent, Tashkent State University of Law, 2012, p. 17.
9. O'zbekiston Respublikasining "Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to'g'risida"gi Konstitutsiyaviy qonuni [Constitutional Law of the Republic of Uzbekistan «On modernization and further democratization of public administration and strengthening the role of political parties in the modernization of the country»].
10. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami [Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan]. 2014, no. 16, Article 176.
11. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami [Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan]. 2017, no. 6, Article 70.
12. Yangibayev A.K. O'zbekiston Respublikasi siyosiy partiyalarining davlat hokimiyati organlarini shakllantirishda ishtirokining konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari [Constitutional and legal basis for the participation of political parties of the Republic of Uzbekistan in the formation of public authorities]. Tashkent, Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, 2015, p. 20.